

UNIFORME IN DRUGA OBLAČILA POMORŠČAKOV NA JUGOSLOVANSKIH LADJAH V OBDOBJU MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

Bogdana MARINAC

Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran, SI-6330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3

IZVLEČEK

Oblačilna kultura pomorščakov mornarice Kraljevine Jugoslavije je bila dokaj bogata in raznolika. Vendar se je močno razlikoval način oblačenja med pomorščaki, ki so služili v vojni mornarici, in tistimi, ki so bili zaposleni na trgovskih ladjah. Med tem ko je bilo nošenje uniform v vojni mornarici obvezno, pravila uniformiranja pa zelo natančna in stroga, so bile predpisane uniforme v trgovski mornarici, zlasti na tovornih ladjah, prej izjema kot pravilo. Pomorščaki so se tu oblačili precej svobodno. Nosili so civilna oblačila ter posamezne dele domačih ali tujih uniform. Za uniformiranje trgovske mornarice je bilo poskrbljeno le na nekaterih potniških ladjah.

V tem članku so opisane uniforme vojne in trgovske mornarice Kraljevine Jugoslavije ter druga oblačila pomorščakov, njihova uporaba, vzdrževanje, pomen in odnos do njih.

Ključne besede: pomorščaki, mornarica Kraljevine Jugoslavije, oblačilna kultura, uniforme

UNIFORMI ED ALTRO VESTIARIO DEGLI ADDETTI ALLA MARINA JUGOSLAVA TRA LE DUE GUERRE MONDIALI

SINTESI

Il vestiario dei marittimi della marina del Regno di Jugoslavia era piuttosto vario. C'era però una grande differenza tra gli addetti alla marina militare e i marittimi sulle navi mercantili. I primi erano obbligati ad indossare le uniformi secondo precise e severe norme, nella marina mercantile invece, specie sulle navi da carico, la divisa d'ordinanza era più un'eccezione che la regola. Qui i marittimi si vestivano piuttosto liberamente. Indossavano abiti civili e singole parti di uniformi nazionali o straniere. La divisa d'ordinanza era prescritta solo per alcune navi passeggeri.

L'articolo descrive le uniformi della marina militare e mercantile del Regno di Jugoslavia e l'altro tipo di vestiario dei marittimi, il loro impiego, la loro importanza ed il rapporto nei loro confronti.

Parole chiave: marittimi, marina del Regno di Jugoslavia, vestiario, uniformi

UVOD

Med poklice, ki zahtevajo specifičen način življenja zaposlenih in vplivajo na posebno kulturo zaposlenih, sodi tudi poklic pomorščaka. Čeprav so se prve slovenske pomorske institucije razvile šele po 2. svetovni vojni, so se slovenski fantje že prej zaposlovali kot pomorščaki in v drugih pomorskih dejavnostih. Temu pa se ne smemo čuditi, saj so živeli v pomorskih državah. Tako stara Avstrija, pozneje Avstro-Ogrska, kot Kraljevina SHS oziroma Kraljevina Jugoslavija in Kraljevina Italija so imele morje. Kot vse pomorske države so razvijale vojno in trgovsko mornarico, za katero so potrebovale dober mornariški kader. Tako so v mornarico pritegnile tudi marsikaterega slovenskega fanta, da si je nadel mornariško uniformo.

Uniformo bi lahko tudi po besedah Angelosa Baša označili kot enotno oblačilo, ki je za določeno organizacijo predpisano v osnovi zavoljo razpoznavanja v službi (Baš, 1992, 9). Beseda uniformis v latinščini pomeni enakega videza, enotno. Drugače pa beseda označuje službeno oblačilo predpisanega kroja in barve, s predpisanimi oznakami, s katerimi se označuje pripadnost njenega nosilca določeni službi in dejavnosti (Pomorska 7, 1961, 676). S pomočjo uniforme lahko spoznamo poklic, stroko, vojaški položaj in čin njenega nosilca. Uniforma s prišitimi odlikovanji pa govori še o zaslugah in dosežkih pomorščaka. Z uniformo so torej skušali vzpostavljati red, disciplino in brezhibnost pri delu. Uniforma je pripomogla k utrjevanju in ohranjanju vojaške, poklicne in socialne hierarhije. Vsakdo je lahko kljub velikemu številu pripadnikov določene uniformirane skupine natanko vedel, kakšen čin, položaj ali poklic ima vsak posameznik. Sočasno s spreminjanjem položaja posameznika se je spreminjala tudi njegova uniforma. Posadka v uniformah je bila videti uglajena, popolna in enotna. Pripadnost določeni skupnosti je bila s pomočjo uniforme vidna že na prvi pogled.

Uniforma ni bila odraz oblačilne kulture posameznika ter njegove volje in izbire, temveč je posameznika označevala na osnovi predpisov in odlokov, ki so si jih izmislili njemu nadrejeni. Toda vsakdo, ki je vstopil v mornarico, je že vnaprej vedel, kaj v novi službi od njega pričakujejo, zahtevajo. Vstop v mornarico je od posameznika zahteval veliko sprememb v načinu življenja. Sprijazniti se je moral tudi z drugačnim videzom. Moral je spremeniti svojo zunanost. To dejstvo so morali sprejeti vsi, ki so se za poklic v uniformi odličili prostovoljno, kot tudi vsi tisti, ki so bili v mornarico vpoklicani, da bi v njej služili vojaško obveznost.

Mnogim, zlasti častnikom in pomorščakom z višjimi čini, je uniforma dvigala samozavest in mnogi so se z njo ponašali. Pri mornariški uniformi je k slednjemu pripomogel tudi njen videz, saj se je precej razlikovala od staromodnih in oprijetih uniform kopenske vojske.

Tudi njena belo-modra barvna kombinacija je marsikoga pritegnila. Marsikdaj je imela uniforma pomembno vlogo tudi pri izbiri poklica. Branimir Velkaverh, ki je vrsto let plul na jugoslovanskih trgovskih ladjah, mi je pripovedoval, da ga je za pomorsko akademijo navdušila mama, ki je v Trstu občudovala avstrijske pomorske častnike v modro-belih uniformah. Tudi Dušan Ivančič se je spominjal, da sta ga za mornarico navdušila dva fanta iz sosesčine - dijaka Brodarske podčastniške šole v Šibeniku, ki sta domov prihajala v lepih mornariških uniformah. S tega stališča je imela uniforma tudi močan propagandni učinek. Vendar pa vsi pomorščaki le niso z veseljem nosili uniform. Mnogim se je zdelo, da jih utesnjuje in v nasprotju z njihovo voljo označuje.

Nošenje uniform je bilo pomembnejše v vojni mornarici, kjer je bila tudi hierarhija bolj očitna in strožja in kjer je bilo zlasti v vojnem času pomembnejše razlikovanje uniforme ene države od uniforme druge države oziroma razlikovanje uniform nasprotujočih si vojaških sil. Uniformiranje je bilo pomembno tudi na potniških ladjah, medtem ko so bile na tovornih ladjah popolne uniforme kljub predpisom izjemne.

Kot vsa oblačila so se tudi uniforme v zgodovini spreminjale. Nastale so s potrebo po vizualni označbi človeka, ki jo je nosil. Prve uniforme so nastale v vojski hkrati s potrebo po razločevanju vojakov različnih enot ter pozneje po ločevanju vojaka od nevojaka. Ti so imeli sprva le skromne razpoznavne znake (Vrišer, 1983). V Evropi so prve uniforme nastale šele pred približno 300 leti, mornariške uniforme pa so še mlajše. Te se kar nekaj časa niso razlikovale od uniform kopenske vojske (Vrišer, 1983).

Na avstrijskih ladjah so začeli nositi uniforme v drugi polovici 18. stoletja. Čeprav lahko o avstrijski mornarici govorimo že po letu 1733, ko so bili postavljeni organizacijski temelji njene tedaj še zelo skromne vojne flote, tedaj pomorščaki še niso nosili uniform (Steinböck, Baumgartner, 1984, 7). Pozneje so začeli uniforme nositi vojaki, ladijsko moštvo in kapitan. Vendar enotnih uniform še vedno niso imeli (Horvath, Zimmerman, 1995, 114). Leta 1756 so na neki feluki (tovorni jadrnici) v Tržaškem zalivu nosili zeleno uniformo z rdečo obrobo (Steinböck, Baumgartner, 1984). Za časa cesarja Jožefa II. je bila leta 1786 ustanovljena prva tržaška mornarica. Pomorščaki so tedaj kot delovno oblačilo nosili rjav suknič z rdečo obrobo ter moder telovnik in modre hlače (Steinböck, Baumgartner, 1984, 7).

Po koncu francoske okupacije je avstrijska vojska skupaj z osebjem prevzela tudi francoske uniforme, opazen pa je bil tudi beneški vpliv, tako so še novi predpisi iz leta 1815 ohranili nekatere značilnosti beneške uniforme iz leta 1798 (cilinder mornarjev,

modra uniforma, gumbi s sidrom in hlače s padajočim razporkom - matelottenhosen) (Steinböck, Baumgartner, 1984, 9, 10). Že na začetku 18. stoletja pa je bil tudi na Jadranu občuten vpliv angleških uniform s temno modrimi suknjiči ter belimi hlačami in telovniki (Dvesto let). Častniki so tedaj nosili dvorogeljni klobuk, frak, suknjič (uniformrock) in kratko sabljo. Častniki mornariškega topništva in pehote so na ladjah nosili nizke cilindre, suknjiče, hlače (matelottenhose) in mornariško bodalo, ladijsko moštvo pa cilindre, široke mornariške hlače-matelottenhose, kratek suknjič, imenovan spencer, ki je imel spredaj dve vrsti po 7 velikih gumbov, sabljo in na ladji preprosto delovno obleko. Dvorogeljni klobuk so morali častniki od leta 1828 nositi podolgem, cilindre mornariškega moštva pa so že v prvi polovici stoletja zamenjali nekoliko nižji klobuki, okoli katerih so bili zaviti beli trakovi z napisanim imenom ladje. Te so nosili še sredi stoletja. Mornarji in krmarji so začeli nositi tudi mornarske bluze z modrimi mornarskimi ovratniki iz platna, tako je bil leta 1852 uveden okrogel mornarski ovratnik z enim do tremi obrobniimi trakovi in zvezdami, ki so označevali pomorščakov čin. Avstrijska mornarica je od Angležev prevzela tudi mehke častniške kape s ščitkom. Leta 1840 je mehka častniška kapa, ki so jo nosili na ladji, nadomestila nižji cylinder častnikov. Spremenil se je tudi kroj suknjičev. Visoke zapete ovratnike so nadomestili odpeti ovratniki. Leta 1859 je bil za častnike uveden vihrajoči plašč - flottenrock. Nosili so ga k delovni ali k paradni uniformi. Veliko sprememb so prinesla tudi naslednja leta. Leta 1874 je bil namesto suknjiča, ki so ga imenovali "spencer" uveden častniški suknjič z dvorednim zapenjanjem in desetimi velikimi gumbi, zgornji je moral ostati odpet. Istočasno so ukinili paradni in slamnati klobuk ladijskega moštva. Leta 1891 je postal dvorogeljnik le paradno pokrivalo, uveljavila pa se je bela poletna častniška jakna z rokavnimi oznakami. Leta 1907 je tellerkappe (mehka častniška kapa v obliki kroznika) nadomestila nizko cilindrično kapo s ščitkom. (Steinböck, Baumgartner, 1984) Razen flottenrocka pa je garderoba častnika tedaj vsebovala tudi bel poletni suknjič z oficirskim ovratnikom, dolg plašč z dvema vrstama medeninastih gumbov, dolgo pelerino, kratek bel večerni suknjič, krajši temno moder zimski službeni suknjič z dvoredno razporejenimi gumbi in drugo, moštvo pa je nosilo mehke mornarske čepice, bele poletne in modre zimske bluze s štirikotnim mornarskim ovratnikom, modre ali bele hlače, pozimi pa paletu (daljši vrhnji suknjič) (Adjustierung und Ausrüstung der zum Stabe nicht, Adjustierung und Ausrüstung des Stabes).

Po uniformah vojne mornarice so se zgledevale tudi uniforme različnih ladijskih družb. Čeprav za trgovsko mornarico ni bila predpisana enotna uniforma, so posadke nekaterih večjih ladijskih družb vendarle nosile svoje uniforme. Še najbolj razširjene so bile uniforme največje ladijske družbe, Avstrijskega Lloydja, ki je bil

ustanovljen leta 1833. Njihovi kroji so bili zelo podobni uniformam vojne mornarice, vendar so jih, da bi se od slednjih le ločevale, sešili iz temno zelenih tkanin. Mornarji pa so v vročih krajih in mesecih na glavah nosili slamnike (Vrišer, 1991; Arhiv PM "SM" Piran).

UNIFORME VOJNE MORNARICE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Po razpadu Avstro-Ogrske monarhije so si države zmagovalke razdelile del njenega ozemlja in premoženja. Mlada Država SHS je na svoje razočaranje dobila le del ladjevja monarhije in le nekaj ladijskih družb. Podedovala pa je velik del njenega, zlasti vojaškega kadra. Vsi ti mornarji, krmarji, častniki, admirali in drugi pomorščaki različnih činov in strok so v mlado jugoslovansko mornarico vstopili v svojih starih uniformah. Tako je mornarica hkrati z ladjevjem in pomorščaki za nekaj časa prevzela tudi uniforme razpadle monarhije (sl. 1).

Dele avstrijskih uniform so pomorščaki nosili še kar nekaj časa po nastanku Kraljevine SHS. Pomorščaki so lahko brez pomisleka uporabljali nekatere dele starih uniform. Pozneje so mnoge stare uniforme priredili, da so ustrezale novim jugoslovanskim predpisom. Zamenjali so gumbe, prišili nove epotele, rokavne oznake in podobno.

Leta 1924 je sicer izšel odlok o obleki vojne mornarice Kraljevine SHS - "Uredba o odeci mornarice", vendar je nova uniforma še vedno ohranila precej značilnosti uniforme avstro-ogrsko mornarice. Skoraj enaki so ostali kroji redingota, ki pa so ga odslej nosili le kot svečano uniformo, suknjič zimske službene in vsakdanje uniforme pa je postal sakò. Tudi častniški plašč-sinjel, bela poletna častniška bluza, večerni suknjič, pelerina in uniforma mornarjev se bistveno niso spremenili. Spremembe so bile opazne predvsem pri nekaterih dodatkih in pri označevanju činov in strok (Uredba, 1924). Mornarske kape so dobile širši gornji del po angleškem vzoru. Značilnost jugoslovanskih uniform so bile epotele, ki so se nosile hkrati z rokavnimi oznakami (Vrišer, 1987).

Odlok iz leta 1924 je za častnike predpisal svečano, praznično, vsakdanjo in poletno uniformo. Svečana uniforma za postroj se je razlikovala od svečane uniforme, ki so jo nosili častniki zunaj postroja.

Poletna uniforma je bila lahko bele ali kaki barve. Sestavljena je bila iz hlač, srajce, bluze, ovratnika, čevljev, bodala s priveskom za bodalo in rokavic. Razen bele običajne kape so lahko k njej nosili tudi tropski šlem. Uniforma kaki barve se je od bele razlikovala le po barvi.

Poletna uniforma v postroju se je od drugih poletnih uniform ločila po sablji, ki je nadomeščala bodež, službena uniforma pa po ešarpi - svečanem pasu za častnike.

Sl. 1: Jugoslovanski mornarji leta 1919 v zimskih uniformah s paletom ali brez njega (PM "SM" Piran).

Fig. 1: Yugoslav seamen in 1919 in their winter uniforms with short overcoats or without them.

Sl. 2: Poročniki korvete v službenih uniformah in komandant vojne mornarice - admiral v svečani uniformi zunaj postroja leta 1926 (PM "SM" Piran).

Fig. 2: Sublieutenants in their formal uniforms and the Admiral of the Fleet in his ceremonial uniform in 1926.

Zimska vsakdanja častniška uniforma je bila sestavljena iz kape, sakoja, hlač, običajnih epolet, telovnika, srajce, ovratnika, kravate, čevljev, bodala s priveskom zanj in rokavic. V postroju so nosili sabljo. K službeni uniformi je sodila ešarpa (sl. 2).

Zimska svečana uniforma zunaj postroja je vsebovala redingot s paradnimi epoletami, moder ali bel telovnik, srajco, ovratnik, klobuk, hlače z lampasom - barvnim našitkom in sabljo (sl. 2). Svečana uniforma v postroju se je od slednje razlikovala le po hlačah, ki so bile za razliko od hlač za svečano uniformo zunaj postroja brez lampasa (sl. 5).

Praznična uniforma častnikov je bila sestavljena iz redingota, častniške kape in običajnih epolet ter sablje

Sl. 3: Podporočnik brogarske stroke Franc Peterca v zimski službeni praznični uniformi leta 1929 (PM "SM" Piran).

Fig. 3: Sublieutenant Franc Peterka in his parade winter festive uniform in 1929.

ali bodeža s priveskom, vsakdanja uniforma pa iz sakoja, častniške kape, običajnih epolet in bodeža s priveskom. V postroju so nosili sabljo, k službeni uniformi pa ešarpo. Razen teh so bila častniška oblačila še šinjel, paleto (ohlapien površnik), pelerina, mekintoš (dežni plašč) in obleka za dež (Uredba, 1924).

Garderoba, ki je pripadala podčastnikom in mornarjem, je vsebovala mornarsko kapo s prevleko in slamnati klobuk, modro bluzo in modre hlače, belo platneno bluzo in hlače, delovno bluzo in delovne hlače, paleto (suknjič), zimsko in poletno majico, spodnje hlače, nogavice, flor, šal, čevlje, pas za hlače, nož z opasačem in rokavice (sl. 8). Razen tega so dobili podčastniki in mornarji še oblačila za dež, oblačilo za stražo (šinjel) in druge potrebščine.

Nov pravilnik, ki ga je leta 1936 izdalo ministrstvo za vojsko in mornarico, je bil bolj natančen in je uvedel

Sl. 4: Nižji častniki v običajni službeni oziroma v neslužbeni vsakdanji uniformi po letu 1938 (PM "SM" Piran).

Fig. 4: Lientenants and sublientenants in their formal or informal uniforms after 1938.

več sprememb na področju uniformiranja. Tokrat so se kreatorji uniforme še bolj zgledovali po uniformah drugih držav, zlasti Anglije. Uniforma je postala modernejša. Uniforma mornarjev je bila še vedno najbolj podobna avstrijskim, uniforma častnikov pa je dobila bolj internacionalen videz. Za različne priložnosti je bilo predpisanih še več različnih načinov oblačenja, predpisanih pa je bilo tudi nekaj oblačil, ki v starem pravilniku niso bila omenjena, kot na primer večerni suknjič (Uredba, 1936).

Novi pravilnik o uniformiranju je predpisal celo vrsto oblačilnih kosov, vendar pomorščaki običajno vseh niso imeli. Vsak častnik si je moral kupiti službeno oblačilo, neslužbeno pa si je kupil le, če je to želel. Častniki so navadno ob prihodu na ladjo s seboj prinesli moder službeni suknjič - sako, vihrajoči plašč - flottenrock ali redingot in zimski plašč z modrimi hlačami kot zimska oblačila ter bel poletni suknjič in bele poletne hlače, ki so jih nosili v toplejših mesecih. Razen teh oblačil so k uniformi sodili še različni manjši kosi, kot so visoki in nizki čevlji, pasovi, kape in dvorogeljniki, bodalo, sablja in drugo. Uniforma pa seveda ni smela biti brez običajnih ali paradnih epolet ter rokavnih oznak.

Število kosov uniform, ki so bili obvezni ali neobvezni, je bilo veliko. Vsaka priložnost je zahtevala drugačno uniformo. Službeni uniformi sta bili zimska in poletna, ti dve pa sta bili lahko navadni službeni uniformi, svečani uniformi za postroj, svačani uniformi zunaj postroja ali večerni uniformi. Vsaka od teh je zahtevala drugo kombinacijo oblačil (sl. 10).

Navadno službeno uniformo so častniki nosili z ešarpo ali brez nje. Z ešarpo so jo nosili v času dežurstva, na stražah, pregledih, raportih, pri opravljanju izpitov, na pogrebi, pri zadušnicah vojaških oseb, pri vidovdanski zadušnici... Uniformo brez ešarpe pa so nosili izven službe ter na vajah in pri delu na trupu ladje (Uredba, 1936). Predpis je določal, da morajo po-

Sl. 5: Nižji častniki v svečani uniformi za postroj leta 1930.

Fig. 5: Officers in their ceremonial line-up uniforms in 1930 (PM "SM" Piran).

morščaki od 1. maja do 15. oktobra nositi poletno uniformo, ostali del leta pa zimsko. Poletno kapo so lahko nosili od 11. aprila do 1. novembra, kar pomeni, da so jo lahko nekaj časa nosili tudi k zimski uniformi, vendar je moral to prej določiti starešina (Uredba, 1936). Starejši predpis je dovoljeval nošenje poletne uniforme le do 1. oktobra (Uredba, 1924).

Zimska navadna službena uniforma je vsebovala modro kapo s ščitkom ter sako z navadnimi epoletami, hlače in telovnik iz temno modrega sukna, belo srjaco, ovratnik, črno kravato, nogavice in črne čevlje, bodalo z obeskom (portepe) in pasom za bodalo, sabljo z obeskom (portepe) in pasom za sabljo in rokavice, če je bilo potrebno, pa tudi ešarpo (svečani častniški pas), šinjel (vojaški plašč), modro dolamico (kratka vrhnja suknja), obleko za dež, pelerino in gamaše (sl. 4).

Poletna uniforma je bila bela. K **poletni navadni službeni uniformi** so sodili bela kapa s ščitkom ali tropski šlem (redko), bela platnena bluza z navadnimi epoletami, bele platnene hlače, srjaca, ovratnik, bele nogavice in beli čevlji, bodalo ali sablja z dodatki in rokavice, včasih pa tudi ešarpa, obleka za dež in pelerina.

Slovesne priložnosti so zahtevale svečano uniformo. **Svečano uniformo v postroju** so častniki nosili med paradami, pri svečani prisegi, pri dviganju zastave, pri nekaterih vojaških slovesnostih in podobno. **Svečana uniforma izven postroja** pa je bila obvezna pri posameznih javljanjih kralju, na proslavah v čast kralju, ko je to zahteval mednarodni ceremonial, ter pri nekaterih osebnih svečanostih.

Častniki v **zimski svečani uniformi v postroju** so morali nositi zimsko kapo s ščitkom, redingot (vihrajoči plašč) z običajnimi epoletami, hlače in telovnik, srjaco, ovratnik, kravato, ešarpo, čevlje, sabljo in po potrebi šinjel (sl. 3). **Zimska svečana uniforma zunaj postroja** je bila podobna, le da so morali častniki namesto kape nositi dvorogeljnik, sem pa so sodile paradne epolette, ki

*Sl. 6: Častniki v poletni svečani uniformi leta 1939.**Fig. 6: Officers in their summer ceremonial uniforms in 1939 (PM "SM" Piran).*

so bile zlate barve z resicami, po potrebi tudi pelerina in škornji (Uredba 1936). Okoli vratu so imeli zavezan metuljček, pod njim pa visok srajčni ovratnik. **Poletna svečana uniforma** je bila bela. Bila je zelo podobna navadni poletni službeni uniformi, le da so k njej sodile še ešarpa in rokavice. Nepogrešljiva je bila sablja s pasom in obeskom (sl. 6). K poletni svečani uniformi zunaj postroja so lahko častniki nosili tudi pelerino.

Redkeje so pomorščaki nosili **večerno uniformo**. Nekateri se spominjajo, da ta ni bila obvezna, vendar predpis govori drugače. Častniki so jo morali po predpisu iz leta 1936 nositi povsod, kjer so morali državljanji nositi frak ali smoking. Po vsej verjetnosti se vsi častniki takih prireditev niso udeleževali, zato večerne uniforme niso potrebovali. Večerna uniforma je bila sestavljena iz žaketa (kratkega suknjiča) z običajnimi epoletami, hlač, bodala s pasom in obeskom, telovnika, srajce, ovratnika, metuljčka, nogavic, čevljev, rokavic, če je bilo potrebno, pa so k njej nosili še šinjel, pelerino in škornje. K zimskemu ali poletnemu večernemu suknjiču so morali častniki nositi bel ali temno moder telovnik in modre hlače z eno ali dvema zlatima trakovima na zunanjem robu hlačnic ter črne čevlje. Žaket je moral biti pozimi moder, poleti pa bel (Uredba, 1936).

Neslužbena uniforma je bila zimska ali poletna ter vsakdanja ali praznična. Vsakdanjo uniformo so častniki najpogosteje nosili v prostem času (izven službe) ter na civilnih pogrebih. Od službene se skorajda ni razlikovala. **Zimska vsakdanja neslužbena uniforma** se je od službene razlikovala le po tem, da ni vsebovala sablje in ešarpe, ampak le nož, namesto obleke za dež pa sta k njej sodila površnik in pelerina, ki so ju častniki nosili po potrebi. Vendar ju mnogi niso imeli, saj ni bila obvezna. **Poletna vsakdanja neslužbena uniforma** je bila podobna službeni, vendar ni vsebovala sablje, ešarpe in obleke za dež. Neslužbeno praznično oblačilo so častniki nosili

*Sl. 7: Častnika s pelerino in površnikom leta 1937 (PM "SM" Piran).**Fig. 7: Officers wearing a cape and a overcoat in 1937.*

predvsem na službenih in neslužbenih zabavah, po končanih vojaških in cerkvenih ceremonijah, na porokah, obiskih in podobno. **Zimsko neslužbeno praznično oblačilo** je bilo podobno svečani uniformi v postroju. Od nje se je razlikovalo po bodežu, ki so ga morali častniki nositi namesto sablje. Praznična uniforma se je od svečane uniforme v postroju razlikovala po tem, da ni vsebovala ešarpe, po potrebi pa so k njej nosili poleg drugega tudi površnik, pelerino in škornje. Poletna praznična uniforma je bila enaka poletni vsakdanji uniformi.

Razen omenjenih oblačil so pomorščaki nosili še delovno obleko, gamaše, ter posebna službena oblačila za posadke borbenih čolnov, hidroletalce in podmorničarje (Uredba, 1936).

Uniforme, ki so bile drage, so si morali častniki vojne mornarice sami kupiti. Čeprav je bil njihov zaslužek razmeroma visok, so uniforme marsikdaj presegale njihove finančne zmožnosti. Kot se spominja Jože Pretnar, je bilo treba za popolno častniško opremo odšteti več mesečnih zaslužkov častnika, zato so si navadno kupili le obvezna oblačila. Med te ni sodila pelerina. Drag del uniforme je bila sablja, ki je bila nepogrešljiva pri svečani uniformi. Častniki so zato zavidali podčastnikom, ki so dobili uniforme in vso dodatno opremo brezplačno.

Častniki so si uniforme običajno kupovali v trgovinah z oblačili v pristaniških mestih ali pa so jim jih sešili krojači. Uniforme so šivali v večjih ali manjših podjetjih. Med večjimi naj omenim podjetje B. Radonič v Dubrovniku, kjer so izdelovali tudi gumbe in mornarske kape. Nekatero uniforme so bile sešite tudi v Kotorju. Tu jih je šival vojno civilni krojač Dim. P. Stanič. Številne obleke so bile sešite tudi v manjših krojačnicah in na njih ni bilo proizvajalčeve oznake. Gumbe in kape, zlasti dvorogeljnike, so tudi uvažali.

Sl. 8: Podčastnika in mornarji v zimski uniformi leta 1923 (PM "SM" Piran).

Fig. 8: Non-commissioned officers and seamen in their winter uniforms in 1923.

Med podčastnike so sodili naredniki vodniki, naredniki in podnaredniki. Uniforma narednikov vodnikov (prve, druge ali tretje klase) je bila podobna častniški uniformi, uniformi narednika in podnarednika pa sta bili zelo podobni uniformi kaplarjev in mornarjev.

Garderoba **narednikov vodnikov** je vsebovala zimsko in poletno častniško kapo, tropsko čelado, sako, telovnik, zimске in poletne hlače, poletno častniško bluzo, delovno bluzo in hlače, šinjel, plašč, srajco, ovratnik, kravato, nogavice, črne in bele čevlje, sabljo s pasom in obeskom, opasač in rokavice.

Naredniki, podnaredniki, kaplarji in mornarji so dobili zimsko in poletno kapo ter trak za kapo, tropski šlem (sl. 9), zimsko, poletno in delovno mornarsko bluzo ter zimске, poletne in delovne hlače, paletu oziroma dolamice, mornarski ovratnik, zimsko in poletno majico, spodnje hlače, nogavice, ruto, šal, čevlje, hlačni pas, nož z opasačem, kopalke, robec, pribor in obleko za dež, bunda za stražo, rokavice za stražo, delovni kombinizon in gamaše. Poleg oblačil so kaplarji, mornarji ter naredniki in podnaredniki dobili tudi izredni pribor; vrečo za oblačila, robec, vrečko za čevlje, vrečko za drobnarije, porcijo in pribor za hrano, čutarico, torbico za kruh, mornarski nož z vrvico in piščalko z vrvico. Naredniki in podnaredniki so dobili še rokavice.

Poletna uniforma je bila sestavljena iz poletne kape, bele platnene bluže, poletne modro-bele črtaste mornarske majice, ovratnika ter belih platnenih hlač. Stari predpis iz leta 1924 je za tropske kraje predvidel tudi slamnati klobuk z 12 cm širokimi krajci in trakom, kakršnega so nosili na običajnih kapah (Uredba, 1924). Zimska uniforma je bila podobna poletni. Bila je iz modrega sukna, z belo volneno mornarsko majico, delovno oblačilo pa je bilo enakega kroja kot poletna uniforma, le da je bilo iz (temno modrega) platna z mornarskim ovratnikom iz iste tkanine. K zimski uni-

formi je pred letom 1936 sodil paletu - kratek površnik, po letu 1936 pa dolamica - kratka vrhnja suknja. Obe oblačili sta se med seboj razlikovali predvsem po razporkih na hrbtni strani (Uredba, 1924).

Posebno uniformo so imeli tudi **gojenci pomorskih vojnih akademij**. Kot ostali pripadniki vojne mornarice so dobili zimsko in poletno oziroma vsakdanjo in praznično uniformo. Slednjo so nosili tudi kot svečano uniformo. Toda medtem ko je bila vsakdanja obleka podobna obleki mornarjev in kaplarjev, je bila praznična uniforma bolj podobna častniški. Gojenci so običajno pozimi in poleti nosili mornarsko kapo s kraljevsko krono na kokardi in trakom z napisom "Pomorska vojna akademija". Zimska vsakdanja bluzo je bila podobna mornarski, le da je imela prišit ovratnik iz enakega blaga. Na njem so bili trije trakovi bele barve (Uredba, 1924; Uredba, 1936). K zimski vsakdanji uniformi so sodile še zimске hlače, zimska majica, ruta, mornarski nož z vrvico, oznake, šal, dolamica ter čevlji in črne nogavice. Slovesna ali praznična uniforma gojencev je bila sestavljena iz častniške kape, častniškega sakoja, častniških hlač in častniškega telovnika, poleti pa so dijaki nosili tudi častniško bluzo. Od častnikov so jih ločevale epolette in rokavne oznake (Uredba, 1936).

Poletna bluzo je bila enakega kroja kot zimska, sešita pa je bila iz belega platna. Na ovratniku so bili prišiti trije trakovi modre barve. Poletna majica je bila spletena iz belega bombaža. Bila je enakega kroja kot zimska, le da je imela kratke rokave. K poletni uniformi so sodili beli nizki čevlji (le strojniki so imeli črne), bele platnene hlače, ruta, mornarski nož z vrvico in bele nogavice.

Garderoba gojencev vojno-pomorske akademije je vsebovala tudi obleko za dež, pižamo, spodnje hlače in delovno obleko. Slednja je bila podobna poletni uniformi, le da je bila sešita iz temno modrega platna. Imela je mornarski ovratnik iz istega blaga, na njem pa so bili prišiti trakovi bele barve. K delovni obleki so gojenci nosili črne usnjene čevlje ter zimsko ali poletno kapo. Obleka za dež je vsebovala klobuk, bluzo, hlače in škornje.

Dijaki podčastniške mornariške šole so nosili uniformo enakega kroja in barve kot ostali mornarji. Od njih so jih ločevale oznake. Tisti, ki so služili vojaški rok, so nosili uniformo, ki je bila predpisana za narednike-vodnike, narednike, podnarednike, kaplarje in mornarje. Na oblačilih so imeli prišit emblem - dva prekrizana meča.

Mornarji in kaplarji so morali v domovini skoraj vedno nositi uniformo. Slekli so jo le takrat, ko so bili odsotni ali bolni več kot mesec dni. Pred odhodom so morali vso obleko in opremo vrniti. Častniki so morali jugoslovansko uniformo sleči v tujini (po predpisu), med šolanjem na drugih akademijah, na lovu, pri viteških igrah in športnih aktivnostih ter ko jim je to dovolila pristojna oseba.

Sl. 9: Podnarednik v poletni uniformi s tropskim šlemom (PM "SM" Piran).

Fig. 9: Junior sergeant in his summer uniform with tropical helmet.

Posamezni kosi uniform

Ena najznačilnejših delov uniforme je bila kapa. **Častniška kapa** je imela ščitek, ter zgornji in osrednji del. Nižji častniki so imeli črn, lakiran ščitek, višji častniki in admirali pa ščitek, ki je bil oblečen v temno modro sukno in obšit s črnim lakiranim trakom. Na ščitku višjih častnikov je moral biti zlat lovorjev venec, na ščitku admiralov pa dva. Kapi, ki je bila temno modre barve, so poleti na vrhnji del dodali prevleko iz belega bombaža ali pileja. Okoli osrednjega dela kape je bil ovit črn trak. Leta 1924 je bil predpisan trak z vtkanimi lipovimi listi, predpis iz leta 1936 pa je določil trak brez njih. Na osrednjem delu kape je bil z zlato nitjo izvezen emblem na črni podlagi. Izvezeni so bili venec, sidro in krona. Emblem, ki je bil predpisan leta 1924, je imel izvezeni tudi črki Nj V, po letu 1936 pa se je nekoliko spremenila. Na sprednjem delu kape, nad senčnikom, je bil še tenek usnjen pas, ki je bil na straneh zapet z majhnima častniškima gumboma. Kapa narednikov vodnikov I., II. in III. klase je bila najbolj podobna kapi nižjih častnikov. Imela je le drugačno kokardo - kovinsko značko jajčaste oblike modre, bele in

rdeče barve. Leta 1936 se je nekoliko spremenil tudi kraj kape, saj se je razlika med premeroma spodnjega in zgornjega dela kape ponovno zmanjšala.

Zimski svečani častniški klobuk je bil **dvorogeljnik** iz črnega filca, ki je imel na desni strani široko pletenico zlate barve, pod njo na zgornjem delu pa še krog iz rdeče-belo-modrega traku. Častniki so imeli različne dvorogeljnike glede na čin. Nižji častniki so imeli klobuk na vrhu obrobljen s črnim trakom, višji častniki s tankim zlatim trakom, admirali pa s širokim zlatim trakom. Pred letom 1936 je imel klobuk višjih častnikov širok in tanek zlat trak.

Poleti so častniki in podčastniki nosili belo **poletno častniško bluzo**, ki je bila običajno platnena, pravilnik pa je dovoljeval tudi bluze iz pikeja. Imela je oficirski ovrtnik, ki se je zapenjal s skritimi zaponkami. Bluza se je zapenjala s petimi gumbi, ki so bili enoredno razporejeni. Na prsih in na bokih je morala imeti na vsaki strani po en našit žep s poklopцем.

Zimski častniški suknjič se je imenoval **sakò**. Sešit je bil iz temno modrega kamgarna. Imel je ovrtnik z zavihki. Na prednjem delu je imel 8 dvoredno razporejenih gumbov. Predpis je določal, da mora ostati zgornji gumb odpet. Na bokih je imel suknjič po en všit žep s poklopцем. Na ramenih je bil prostor za epolete, na spodnjem delu rokavov pa so častniki in podčastniki nosili rokavne čine. Sako je bil oprijetega kroja in je častnikom segal pod zadnjico oziroma do sredine palcev stegnjene roke.

Svečano in praznično oblačilo je bil **redingot**, ki so ga pomorščaki nosili z običajno častniško kapo in običajnimi epoletami ali pa so k njemu sodili dvorogeljnik in paradne epolete. Redingot - krajši oprijet plašč je moral biti sešit iz finega temno modrega kamgarna in je pomorščakom segal do kolen. Imel je ovrtnik z zavihki in dvoredno zapenjanje. Spredaj je imel dve vrsti po 6 gumbov. Zgornji gumb je moral ostati odpet, tako kot pri avstro ogrskih mornariških uniformah. Tako zapenjanje je zahteval tudi Odlok o mornariški obleki iz leta 1924, vendar so pozneje, sodeč po fotografijah, mnogi pomorščaki nosili odpeta dva zgornja gumba, kar je pozneje predpisal tudi odlok iz leta 1936. Temu se je prilagodil tudi kraj redingota, tako da zgornjih dveh gumbov ni bilo več mogoče zapeti. Na hrbtni strani vihrajočega plašča je bil dolg razporek ter dve kratki pleti, ki sta se na vrhu zaključili vsaka s svojim gumbom. Rokava na redingotu sta bila dvodelna. Na spodnjem delu so morali biti prišiti rokavni čini. Paradne epolete so bile zlate barve. Običajno so imele rese. Le nižji častniki so morali po starejšem predpisu nositi paradne epolete brez res. Epolete admiralov so imele debelejšje rese.

Šinjel je bil dolg, temno moder, debel in oprijet suknjen plašč z dvorednim zapenjanjem, ki so ga lahko pomorščaki nosili k vsaki zimski obleki. Imel je dvanajst

Sl. 10: Oblačila vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije po letu 1938, Jadranska straža, 1938/1, 39.

Fig. 10: Clothes of the Yugoslav Royal Navy worn after 1938, Jadranska straža (The Adriatic Sentry), 1938/1, 39.

Legenda: / Key:

1.-10. Uniforme častnikov.

1.-10. Officers' uniforms.

1.-4. Zimska službena in neslužbena vsakdanja obleka (1-sako, 2- šinjel, 3-pelerina, 4-površnik).

1.-4. Formal and informal winter clothes (1-lounge jacket, 2-uniform coat, 3-cape, 4-overcoat).

5. Poletna običajna službena in neslužbena vsakdanja in praznična uniforma.

5. Customary formal and informal summer as well as festive uniforms.

6. Zimska svečana uniforma za postroj z bodalom in zimska praznična uniforma (po predpisu iz leta 1936 je k njej sodila tudi ešarpa).

6. Ceremonial winter line-up uniform with dagger and festive winter uniform.

7. Poletna svečana uniforma za postroj.

7. Festive summer line-up uniform.

8. Zimska svečana uniforma izven postroja.

8. Festive winter non-line-up uniform.

9. Zimska večerna uniforma.

9. Winter evening uniform.

10. Poletna večerna uniforma.

10. Summer evening uniform.

11.-19. Uniforme podčastnikov, kaplarjev in mornarjev.

11.-19. Non-commissioned officers', corporals' and seamen's uniforms.

11. in 13. Poletna uniforma narednika vodnika.

11. and 13. Sergeant major's summer uniform.

12. Zimska uniforma narednika vodnika.

12. Sergeant major's winter uniform.

14. Zimska uniforma narednika (in podnarednika).

14. Sergeant's (and junior sergeant's) winter uniform.

15. Poletna uniforma narednika (in podnarednika).

15. Sergeant's (and junior sergeant's) summer uniform.

16. Zimska uniforma mornarja (in kaplarja).

16. Seaman's (and corporal's) winter uniform.

17. Poletna uniforma mornarja (in kaplarja).

17. Seaman's (and corporal's) summer uniform.

18. Dolamica narednika (in podnarednika).

18. Sergeant's (and junior sergeant's) short overcoat.

19. Vojna desantna oprema mornarja.

19. Seaman's equipment used during landing operations.

v dve vrsti razporejenih velikih častniških gumbov. Plašč je imel ovratnik iz črnega žameta, ki se je zapenjal s podolgovatim volnenim gumbom. Admirali so imeli na konicah ovratnika zlat všitek v obliki kopja, po letu 1936 pa so imeli všitek v obliki kopja iz volnenega sukna tudi nekateri častniki. Običajno je moral biti šinjel zapet do vrha, odpetega so lahko pomorščaki nosili le v prostem času. Na hrbtni strani šinjela je bil visok razporek s po eno pleto na vsaki strani. Razporek se je na notranji strani zapenjal z manjšimi mornariškimi gumbi. Na zadnji strani, v višini pasu, je imel plašč še pasek, ki je bil na vsaki strani zapet z večjim mornariškim gumbom. Na sprednji strani plašča sta bila pod pasom na vsaki strani po en vшит žep s poklopcom. Na ramenih je bil prostor za epolete, na rokavih pa ni bilo oznak činov. Šinjel je moral častnikom segati do sredine meč. Običajno je bil podložen s satenom, redkeje s svilo, po predpisu iz leta 1924 pa so ga lahko podložili tudi s krznom (sl. 16).

Redkeje so pomorščaki nosili **pelерino in površnik**. Obe oblačila sta bili le za spoznanje krajši od vojaškega plašča - šinjela. Častnikom sta morali segati pod kolena oziroma do sredine meč. Pelerina (ogrinjalo) je bila iz temno modrega sukna. Imela je črn žameten ovratnik, ki se je zapenjal s podolgovatim volnenim gumbom. Pelerino so si lahko pomorščaki na sprednji strani zapeli še s petimi črnimi, skritimi gumbi (po predpisu iz leta 1936) oziroma z desetimi majhnimi gumbi (po predpisu iz leta 1924). Na levi strani prsi so pomorščaki nosili oznake činov. Pelerini so lahko dodali tudi kapuco.

Plašč oziroma površnik je bil enostavnega kroja s kapuco ali brez nje, sešit iz temno modrega impregniranega ali neimpregniranega blaga. Bil je nekoliko širši od šinjela, zato je k njemu sodil tudi pas iz enakega blaga. Imel je ovratnik z reverji in skrito zapenjanje s štirimi gumbi. Častniki, ki so ga nosili, so morali imeti zapete vse gumbе. Oznake činov so pomorščaki nosili podobno kot pri pelerini, na levi strani prsi.

Po predpisu iz leta 1924 so častniki namesto zgoraj opisanega plašča nosili **"mekintoš"**. To je bil dežni plašč s kapuco, ki je bil nekoliko podoben zgoraj opisanemu plašču, vendar je imel spredaj eno vrsto vidnih gumbov. Sešit je bil iz temno modre ali črne gumirane tkanine in je častnikom segal do sredine meč. Zadaj je imel razporek. Tudi mekintoš je imel pas iz enakega blaga (Uredba, 1924; Uredba, 1936).

Pod redingotom, sakojem, šinjelom in plaščem so častniki nosili **telovnik**. Ta je imel sprednji del sešit iz enakega kamgarna temno modre barve kot redingot in hlače, zadnji del pa je bil iz črnega satena. Imel je globok izrez na V in se je spredaj zapenjal s petimi majhnimi, enoredno razporejenimi gumbi. Na obeh straneh prsi je imel po en žep z letvico. Prav tako tudi v višini pasu. Na zadnji strani telovnika je bil nastavljivi pasek z manjšo pasno zaponko.

Nekoliko drugačen telovnik so pomorščaki nosili pod večernim suknjičem. Ta telovnik je imel globlji izrez z

ozkimi reverji, zapenjal pa se je s štirimi majhnimi, gosteje razporejenimi gumbi.

Le redki pomorščaki so imeli zimski ali poletni **večerni suknjič**, ki pa v predpisu iz leta 1924 ni omejen. Zimski je bil moder, poletni pa bel. Sešit je bil iz najboljšega pikeja. "Dinner-jacket" je bil kratek, v pasu oprijet smoking z globokim izrezom ter ovratnikom z zašiljenimi zavihki. Zapenjal se je z dvema majhnima častniškima gumboma. Večerni suknjič ni imel žepov. Epolete so si častniki pripeli na ramenski del. K svečani, praznični in večerni uniformi je sodila bela srajca s trdim oprsem, trdimi manšetami in bisernimi gumbi, k navadni službeni uniformi pa navadna bela srajca.

Častniki so nosili poletni bele platnene **hlače**, pozimi pa modre hlače iz kamgarna. Hlače so bile običajnega kroja s pasom, gubami, razporkom in angleškima žepoma. Častniki so jih nosili z zalikanim robom. Predpis iz leta 1924 je zahteval, da imajo zimske hlače, ki so jih častniki nosili pri svečani uniformi zunaj postroja, na zunanji strani hlačnic enega do dva prišita zlata trakova. Nižji častniki so morali imeti 2 cm dolg zlat trak, višji častniki dvojni zlat trak, ki je bil prav tako širok 2 cm, admirali pa dvojni zlat trak, ki je bil širok 4 cm. Za ostale priložnosti je bilo predvideno nošenje običajnih hlač brez okrasnih trakov. V novejšem predpisu iz leta 1936 so bile tudi za paradno uniformo zunaj postroja predpisane običajne hlače. Hlače z našitimi trakovi pa so sodile k večerni uniformi. Zlati trakovi so bili enaki tistim na rokavnih činih. Nižji častniki so imeli prišit na vsaki strani po en 5 mm širok trak, višji častniki na vsaki strani po en širši (9 mm širok) trak, admirali pa na vsaki strani po dva širša trakova. Hlače, ki so jih častniki nosili k večernemu suknjiču, so se od običajnih hlač razlikovale tudi po kroju, saj v pasu niso imele gub (naborkov) in zaponk za zožanje. Hlače zimske in poletne večerne uniforme so bile modre.

Pozimi so lahko častniki na ladjah izven postroja nosili temno moder volnen pullover in šal, ki pa je moral biti skrit pod vrhnjimi oblačili. Pod plaščem, šinjelom ali dolamico so lahko nosili tudi bel šal za zaščito ovratnika, in tudi ta je moral biti neviden.

Oblačila za dež so bila dežni plašč, klobuk in škornji. Klobuk je bil iz črnega povoščenega platna. Bil je podložen. Imel je teme in obod. Tudi dežni plašč je bil iz črnega povoščenega platna. Bil je enakega kroja kot šinjel, le da je bil nekoliko večji, tako da so ga lahko častniki oblekli čez šinjel. Zapenjal se je s črnimi gumbi. Škornji so bili gumijasti ali usnjeni.

Naredniki, podnaredniki, kaplarji in mornarji so dobili zimsko in poletno **mornarsko kapo**. Zimska je bila temno modre barve, poletna pa bela, sešita iz enakega blaga kot ostala bela poletna oblačila. Imela je mehak gornji del in nekoliko trši spodnji, okoli katerega je bil ovit črn trak iz bombaža in svile. Na njem je bil z zlato nitjo vtkan napis z imenom plovila (rušilca, torpedovke, podmornice, minonosca...), na katerem je pomorščak

plul. Na kapah podčastnikov, kaplarjev in mornarjev, ki so služili v poveljstvih in ustanovah na kopnem, je bil na traku napis "Kraljevska mornarica". Naredniki in podnaredniki so imeli na kapi še kokardo, ki je bila enaka kokardi ostalih podčastnikov (narednikov vodnikov) (Uredba, 1936). Poletna kapa, ki je bila predpisana leta 1924, je bila nekoliko drugačna. Podčastniki in mornarji so dobili le eno čepico, ki so jo nosili pozimi in poleti, vendar so morali poleti čez modri zgornji del natakiniti belo prevleko (Uredba, 1924). H garderobi podčastnikov in mornarjev je po predpisu iz leta 1924 sodil tudi slamnati klobuk, ki so ga podčastniki in mornarji nosili v tropskih krajih. Slamnik je moral imeti 12 cm širok krajec in trak z napisom, kakršnega so nosili tudi na mornarskih kapah. Dolg je moral biti 150 cm.

Poletna mornarska bluza je bila iz belega platna. Sešita je bila iz prednjega dela z izrezom, hrbtnega dela in rokavov. V višini prsi je imela dva našita žepa. Pod njo so morali pomorščaki nositi iz bombaža spleteno **mornarsko majico** z vodoravnimi belimi in modrimi črtami. Čez blužo so imeli pripet moder **mornarski ovratnik** s tremi belimi črtami ob robovih. Okoli ovratnika so si morali zavezati črno ruto iz kašmirja pravokotne oblike. Na sredini krajše stranice sta bili prišiti dve beli vrvici. Preden so si mornarji ovili ruto okoli vratu (pod ovratnikom), so jo morali prepogniti na tri dele. K poletni uniformi so sodile še bele platnene hlače.

Pozimi so mornarji nosili temno modro sukno blužo, ki je bila enakega kroja kot poletna, vendar ni imela vidnih žepov. Na levi strani prednjega dela je imela na notranji strani v višini prsi prišit žep za nož in pištolo iz modrega platna. Na rokavih zimske bluže je bilo narokavje (našiv), ki je bilo prerezano, tako da so si ga pomorščaki lahko zavihali. Zapenjalo se je z dvema majhnima mornarskima gumboma, ki sta bila prišita na notranji strani našiva. Pod zimsko blužo so pomorščaki nosili bel volnen pulover. Sem so sodile še hlače iz temno modrega sukna.

V zimskem času so pomorščaki nosili **dolamico** - kratek vrhnji suknjič iz temno modrega sukna, ki je bil nekoliko daljši od častniškega službenega suknjiča. Pomorščakom je moral segati do konic prstov stegnjene roke. Imel je ovratnik brez zavihkov in dvoredno zapenjanje z desetimi preprostimi gumbi iz medenine. Na sprednjem delu je imel v višini bokov dva žepa s poklopem, nad njima pa dva navpično rezana priročna žepa. Podčastniki, kaplarji in mornarji so dolamico nosili z zimsko uniformo ali z delovno obleko (Uredba, 1936).

Starejši predpis je namesto dolamice predpisoval **paletto**, vendar sta si bili obe oblačili zelo podobni. Razlikovali sta se predvsem po tem, da paletto ni imel predpisanih dveh razporkov na levi in desni strani spodnjega roba hrbtni strani, ki sta morala biti po predpisu iz leta 1936 dolga po 5 cm (Uredba, 1924).

Kot del vsakdanje uniforme izven službe ali kot del običajne službene uniforme na podmornicah in v manj-

ših enotah v domovini so lahko dolamico namesto šinjele nosili tudi častniki. Ti so jo zaradi njene praktičnosti nosili zlasti pri delu. Častniška dolamica je bila podobna častniškemu sakoju, vendar je bila daljša in širša. Bila je tako dolga kot dolamica mornarjev, spredaj pa je imela deset dvoredno razporejenih častniških gumbov. Zgornji desni gumb je bil lahko zapet ali odpet. Častniki so ga imeli običajno odpetega.

Častniški gumbi so bili iz medenine. Bili so okrogli, na njih pa je bilo vtisnjeno sidro z vrvjo in kraljevsko krono.

Hidroletalci, podmorničarji in posadka borbenih čolnov so imeli poleg vseh prej opisanih oblačil tudi posebna oblačila. Med drugim so imeli uniformo kaki barve, ki je bila sešita iz platna ali ripsa, krojena pa je bila po predpisih za belo poletno uniformo. Letalci so med letenjem nosili posebne letalske tute iz močnega blaga, ki so se spredaj zapenjale z zadrgo, ter usnjene suknjiče in letalske kape z očali. V zimskem času so si naredili tudi do kolen segajoč usnjen plašč (sl. 17).

Med manjšimi predmeti naj omenim piščalko. Naredniki so jo morali nositi z vrvico pod ovratnikom, naredniki vodniki pa v žepu brez vrvice.

Trobento so morali nositi na traku z državnimi barvami na desnem boku (Uredba, 1924; Uredba, 1936).

Označevanje činov in strok

O činu in stroki pomorščakov so govorile epolete, rokavni čini in oznake ter pripone različnih strok (sl. 11, 12).

Častniki so najpogosteje nosili epolete, ki so jih pripeli, redkeje prišili na oblačila. Admirali so imeli na epoletah zlato pletenico, na njej pa leta 1939 1-3 štirikotne zvezde, višji častniki so imeli zlat trak s po 1-3 štirikotnimi srebrnimi zvezdami, epolette nižjih častnikov pa so imele dva tanjša zlata trakova. Glede na čin so imeli nižji častniki 1-4 štirikotne srebrne zvezdice (poročnik korvete - eno, poročnik fregate - dve, poročnik vojne ladje II. klase - tri in poročnik vojne ladje I. klase - štiri). Naredniki vodniki so imeli temno modre epolette, na njih pa so bili 1-3 zlati trakovi ter štiri štirikotne srebrne zvezdice. Po starejšem predpisu so imeli kontra-admirali 2 zvezdi, vice-admirali 3, admirali pa orla s kraljevsko krono.

Naredniki, podnaredniki, kaplarji in mornarji niso nosili epolet. Oznake činov so nosili na zgornjem delu levega rokava. Na temni podlagi so imeli našite 1-3 trakove v obliki črke V. Naredniki vodniki na rokavih niso imeli označenih činov. O njih so govorile le epolette. Častniki pa so imeli označbe činov tudi na spodnjem delu rokavov. Admirali so imeli po en širok in en ožji trak s heliosovim očesom, nad njim pa 1-3 majhne zvezdice. Višji častniki so nosili na rokavih en širok zlat trak ter 1-3 ozke trakove, od katerih je imel zgornji heliosovo oko. Nižji častniki so imeli le 1-3 tanke trakove. Zgornji je imel heliosovo oko (Jadranska straža, 1938, 38).

Sl. 11: Mornariški čini, Jadranska straža, 1938/1, str. 38.
 Fig. 11: The Navy ranks, Jadranska straža (The Adriatic Sentry), 1938/1, p. 38.

Sl. 12: Značke razliĉnih sluŹbi podĉastnikov, kaplarjev in mornarjev, Jadranska straŹa, 1938/1, str. 39.
 Fig. 12: Badges of different services carried out by non-commissioned officers, corporals and seamen, Jadranska straŹa (The Adriatic Sentry), 1938/1, p 39.

Sl. 13: Častnik in podčastniki v delovnih kombinezonih na podmornici Nebojša (PM "SM" Piran).

Fig. 13: Officer and non-commissioned officers in their working overalls on board Nebojša submarine.

Epolette so se med seboj razlikovale tudi glede na službo. Topničarji so imeli na epoletah namesto sidra dva prekrizana topova, strojniki so imeli ladijski vijak, hidroletalci pa letalski vijak s krili. Podčastniki, kaplarji in mornarji so imeli oznake veje službe prišite na zgornjem delu rokava (telegrafist, signalist, strojnik...), (Uredba 1936). O stroki častnika je govorila barva svilene podlage rokavnih činov.

Skrb za oblačila in videz pomorščaka

Uniformo so pomorščaki nosili ob najrazličnejših priložnostih. Nosili so jo v borbi, za svečane priložnosti, pri delu in v prostem času. Sodeč po mnogih fotografijah (Fototeka PM "SM" Piran), je bila uniforma, ki so jo nosili pri delu in v prostem času, ki so ga preživljali na ladji, marsikdaj nepopolna. Nekateri so si naredili mornarsko srajco brez mornarske majice, brez rute ali celo brez mornarskega ovratnika. Sicer pa je bil pravilnik pri opisu delovne uniforme nekoliko manj strog. Čeprav so morali

mornarji, kaplarji in podčastniki običajno z delovno obleko nositi mornarsko kapo in ovratnik, slednji pri najbolj umazanih delih (čiščenju krova, natovarjanju premoga, pri strojih, pri kotlih...) le ni bil obvezen. Sicer pa so nekateri pomorščaki nosili tudi delovne kombinezone. Uniforma, ki so jo uporabljali pri delu, pa je bila navadno tudi zmečkana in umazana. Čeprav je predpis za mornarje predpisoval temno modro delovno obleko, so mnogi, po fotografijah sodeč, pri delu nosili svetle poletne uniforme (sl. 14). Častniki so na ladji, pri delu in v prostem času najpogosteje nosili modro zimsko ali belo poletno službeno uniformo brez pasu, dolamice, med strojniki in zlasti pomorščaki na podmornicah pa je bilo najbolj razširjeno delovno oblačilo tuta ali kombinezon (sl. 13). Tudi ta je bil od leta 1936 predpisan. Sešit je moral biti iz močnega temno modrega platna. Spredaj se je zapenjal z osmimi gumbi in dvema gumboma na ovratniku. Kombinezon je imel štiri žepe.

Kot sem že omenila, so podčastniki, kaplarji in mornarji po prihodu v mornarico poleg oblačil dobili tudi različne vreče in vrečke za prenašanje in shranjevanje oblačil. Vreča za obleko je bila sešita iz temno modrega platna. Imela je obliko valja, ki je v višino meril 115 cm. Na vrhu se je vreča zavezovala z vrvjo. Častniki so si hkrati z uniformo priskrbeli tudi različne škatle in vreče za shranjevanje oblačil. Posebna skrb je veljala paradnim epoletam in dvorogeljnikom. Paradne epolette so navadno shranjevali v posebnih usnjenih ali kartonastih škatlah. Slednje so bile najpogosteje pobarvane, tako da po videzu niso veliko zaostajale za usnjenimi. Škatle so bile kvadratne ali ovalne oblike, prilagojene obliki epolet. V škatli sta bila tudi dva podstavka za epolette iz trdega belega kartona in blazinice za epolette. Tudi dvorogeljniki so bili pogosto spravljani v posebnih kartonastih škatlah. Sicer pa so bila ostala oblačila častnikov spravljena v omarah. Večja oblačila so visela na obešalnikih.

Vsak mornar ali kaplar je imel na ladji le manjši prostor. Na večjih ladjah, kjer so mornarji ležali na visečih posteljah ali mrežah, ki so jih imenovali visalke, so imeli oblačila spravljena v vrečah, včasih v manjših omaricah v spalnici ali v garderobi. Marsikateri mornar je imel med spanjem oblačila kar pod glavo, da so mu služila tudi kot blazina.

Naloga vsakega pomorščaka v vojni mornarici je bila med drugim tudi skrb za lastno higieno ter za čistočo in urejenost uniforme. Pomorščaki so si oblačila in posteljnino sami prali, zračili in krpali. Kot se spominjajo nekateri, na ladjah ni bilo pralnic, zato so zlasti platnena in bombažna oblačila prali v umivalnicah. Posušili so jih na krovu, nato pa so jih, da jih ne bi bilo treba likati, lepo zložili. Precej težje je bilo poskrbeti za čistočo uniforme, ko je bila ladja na daljši plovbi. Tedaj so morali pomorščaki zaradi pomanjkanja sladke vode prati z morskovo vodo. Pavlin Zule je v svoj

Sl. 14: Podčastniki, mornarji in kaplarji v oblačilih za delo (PM "SM" Piran).

Fig. 14: Non-commissioned officers, seamen and corporals in their working clothes.

dnevnik napisal, da se milo v slani vodi ni razstapljal, zato so pomorščaki obleko vrgli v morje, da se je dodobra namočila, potem pa so jo povlekli iz vode, odcedili in obesili na vrh (Terčon, 1991). Seveda pa obleke po takem pranju še vedno niso bile čiste. Zlasti mastnih in oljnih madežev iz obleke ni bilo lahko odstraniti, zato so lahko take obleke uporabljali le pri najbolj umazanih delih. Po besedah Pavlina Zuleta so bile te obleke tako umazane, da so bile enake črnim. (PM "SM" Piran, škatla Jugoslovanska kraljeva mornarica - Hidroletalstvo). Na kopnem, v prostem času in pri čistejšem delu so nosili čistejša in bolje ohranjena oblačila. Nanje so tudi bolj pazili, pri pranju pa so se jim bolj posvetili.

Častnikom so včasih oblačila za majhno plačilo oprali njihovi podrejeni. Sobota je bila navadno dan za pranje, čiščenje in zračenje. Po besedah pomorščakov je

Sl. 15: Pranje in čiščenje oblačil in obutve na ladji jugoslovanske kraljeve mornarice (PM "SM" Piran).

Fig. 15: Washing and cleaning of clothes and footwear on a Yugoslav Royal Navy ship.

bila sobota dopoldan čas za "veliko brodsko higijeno". Če je bilo le vreme ugodno, so na krov prinesli tudi vso posteljnino (visalko in deko) (Život, 1923; Na ratnom, 1925). Ponekod so morali imeti mornarji pod kapo skrito iglo ter bel in moder sukanec.

V tem času so nosili pomorščaki običajno kratko postrižene ter nazaj ali na stran počesane lase. Prečke na sredi so bile redke. Mnogi mornarji in zlasti dijaki so imeli lase postrižene tudi na ježka. Prva leta po nastanku Kraljevine SHS so nekateri pomorščaki še nosili navzgor zavihane brke, pozneje pa so imeli le redki kratko pristrižene brke, nošenje brade pa je bilo prepovedano. Nabornike so, tako kot v drugih rodovih vojske, obrili in na kratko postrigli.

Sl. 16: Častniki v zimskih uniformah s šinjelom.

Fig. 16: Officers in their winter uniforms with uniform coat (PM "SM" Piran).

Sl. 17: Hidroletalec v specialni obleki za hidroletalce.

Fig. 17: Seaplane pilot in special clothes worn by hydro pilots (PM "SM" Piran).

OBLAČILA POMORŠČAKOV TRGOVSKE MORNARICE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Na trgovskih ladjah Kraljevine Jugoslavije pomorščaki uniform navadno niso nosili. Obvezne so bile le na nekaterih potniških ladjah, kjer je pomorščakom pri nakupu uniforme denarno pomagala ladijska družba, pri kateri so pluli.

Na tovornih ladjah so bile prave uniforme redke. Najpogosteje je uniformo nosil kapitan ladje, ki je s tem še poudarjal svojo oblast nad ostalimi. A tudi on je pogosto ni nosil. Marsikateri kapitan si je le v službenem času ali v času poveljevanja nadel kapitansko kapo. Še redkeje so ustrezne uniforme nosili častniki, med nižjo posadko pa je bila uporaba uniform že izjemna. Na trgovskih ladjah je bila hierarhija stroga, kljub temu pa precej blažja od hierarhije v vojni mornarici. Zaradi tega uniforme v trgovski mornarici niso bile nepogrešljive. Vendar pa je vsak pomorščak tudi brez uniform vedel, kakšen je njegov položaj in kakšen je položaj drugih, koga mora ubogati in spoštovati, komu poveljevati ter kdo mora ubogati in spoštovati njega.

Na potniških ladjah so bile uniforme potrebne zaradi prisotnosti potnikov. Zaradi večjega števila ljudi na ladji bi brez uniform potniki, pa tudi člani posadke, težko vedeli, kdo je na ladji zaposlen in kdo ni ter kakšen je položaj posameznika. Hkrati je uniforma zagotavljala urejenost vsakega člana posadke in posadke kot celote.

Na nekaterih ladjah so si jo morali pomorščaki kupiti sami. Častnik Zorko Tavčar je pripovedoval, da se je prav zaradi tega kljub boljši plači na potniških ladjah odločil za plovbo na tovorni ladji. Pozneje je morala pomorščakom pri nakupu uniforme pomagati ladijska družba.

Leta 1935 je izšel predpis, po katerem je moral delodajalec novemu zaposlenemu, ki je moral nositi službeno uniformo, izplačati prvo pomoč za nakup službenega oblačila, pozneje pa toliko dvanajstin redne pomoči, kolikor mesecev je nosil uniformo (Pomorski, 1936).

Vladimir Štolfa je sprva plul na tovornih ladjah, maja leta 1936 pa je dobil zaposlitev na potniškem parniku. V pismu, ki ga je 18. maja 1936 iz Dubrovnika pisal sestri Vidi, lahko preberemo: "Nastopil bom službo na potniškem parniku Princesa Olga, ki pluje redno med Trstom in Aleksandrijo. Tam se mi bo plača zvišala na približno 2000 din. Preveč vesel pa tega nisem, ker bom moral porabiti denar za uniforme. Na potniških ladjah moraš biti namreč vedno čil in predpisano oblečen." Vladimir je sestri ponovno pisal 1. avgusta naslednjega leta. Tedaj je plul kot 3. častnik na potniškem parniku Kraljica Marija, pismo pa je napisal v Durbanu. Tudi v njem piše o zaslužku in uniformi: "Plačo imam nominalno 2038 din, 200 din dodatka za obleko in še 10 % povišice na nominalno plačo. Od tega se mi odtrga 200 din za pokojnino in davek ter okrožni urad." O nakupu

oblačil lahko preberemo v naslednjem odstavku: "V Trstu sem dobil 500 din na račun ter si kupil tri bele srajce, tri majice, 2 para nogavic in kapo s tremi navlakami (po vsej verjetnosti častniško kapo s tremi belimi prevlekami), tako da sem porabil skoraj vse. Ko smo bili na Malti, sem dvignil 770 din ter si kupil 3,2 m plavega blaga za zimsko uniformo, skupaj s podlogo, tako da sem ladji dolžan 190 din." (Pisma).

Pomorščaki so med pogajanji za sklenitev nove kolektivne pogodbe zahtevali, da ladjar priskrbi vsem pomorščakom, torej tudi pomorščakom na tovornih ladjah, poletno in zimsko delovno obleko, plašč, dežni plašč in čevlje, natakarnjem na potniških ladjah pa 4 bele bluže in dva para hlač (PAR, PO 13, 28). S temi svojimi zahtevami pa niso uspeli, zato so si morali na ladjah, kjer obleka ni bila predpisana, oblačila tudi pozneje priskrbeti sami. Posledica tega je bila, da so ostali nenotno oblečeni.

Pomorščaki na tovornih ladjah so si zaradi slabih osebnih dohodkov prave uniforme Jugoslovanske trgovske mornarice težko kupili. Njihove plače so bile nižje od plač pomorščakov na potniških ladjah, cena uniforme pa je bila v primerjavi z njihovimi plačami izredno visoka. Zorko Tavčar se je spominjal, da je cena uniforme nekajkrat preseгла višino mesečne plače. Uniforme so bile po besedah informatorjev na prodaj v trgovinah z oblačili v pristaniških mestih ali pa jim jih je sešil krojač. Iz prej citiranega pisma Vladimirja Štolfe pa izvemo, da so si pomorščaki blago in nekatere dele uniform kupovali tudi v tujini.

Pomorščaki na tovornih ladjah so najpogosteje nosili civilna oblačila. Zlasti tista, ki so jih nosili pri delu, so bila stara, ponošena, pogosto pa tudi pokrpana. Ko so se odpravili na kopno, so si naredili boljše ohranjene hlače, srajce in suknjiče.

Vladimir Štolfa je v pismu očetu iz Aleksandrije 21. junija 1935 napisal: "Tu sem si kupil 2 obleki, 6 majic, 2 srajci, okoli 12 robcev, 6 parov nogavic, 2 para hlač, 2 para spodnjih hlač in še nekaj drugih malenkosti za 3000 din. Obleke mi pa stojijo prav dobro." Vladimir je torej nakupil kar precej oblačil in zanje po izračunih zapravil približno dve mesečni plači, saj je tedaj kot poročnik trgovske mornarice plul na tovorni ladji. Če je bil nakup ugoden, pa Vladimir v pismu ne piše. 13. 1. 1936 je očetu spet pisal, da je nakupil nekaj malenkosti, da pa bi si rad kupil plašč, ki ga doslej še ni imel, a ga tudi ni potreboval.

Nekateri pomorščaki se spominjajo, da so oblačila kupovali v zastavljalnica - "pawn shopih". Tu so bila oblačila zelo poceni. V newyorških zastavljalnica je bila tudi izbira zelo velika, še zlasti tedaj, ko so vanj prinesli oblačila pokojnika.

Zelo razširjena oblačila med častniki in nižjo posadko so bili tudi "trliši" - delovne tute turkizne, svetlo modre ali kaki barve. "Trliši" so bili iz trdega, močnega

**Sl. 18: Radiotelegrafist Dušan Ivančič s častniško kapo ladijske družbe Jugoslavenski Lloyd (PM "SM" Piran).
Fig. 18: Dušan Ivančič, a radio operator, with officer's cap of the Jugoslavenski Lloyd Shipping Line.**

in odpornega blaga. Zlasti kurjači in mornarji so jih uporabljali ob različnih priložnostih. Pri delu so uporabljali starejše, že nekoliko ponošene, nove pa so zlasti kurjači in mornarji oblekli tudi, kadar so se odpravili na kopno. Nekateri so namembnosti prilagajali tudi barvo tute. Modre so najpogosteje uporabljali pri delu, z rjavimi pa so odšli na kopno (sl. 19).

Mornarji, premogarji in kurjači so nosili copate, ki so si jih sami izdelovali. Copati so imeli iz vrvice spleten debel podplat in platnen zgornji del.

Zlasti med častniki so bile priljubljene tuje uniforme. Predvsem v brazilskih in urugvajskih pristaniščih so pomorščake na ladjah obiskovali kramarji, prekupčevalci, ki so ponujali v vojašnicah ukradene uniforme. Te so bile poceni in po mnenju informatorjev zelo lepe. Pomorščaki so si običajno kupili posamezne kose, zlasti suknjiče, in jih nosili pri delu in v prostem času.

Redkokateri pomorščak je na tovorni ladji nosil uniformo oziroma del uniforme jugoslovanske vojne ali trgovske mornarice. Pomorščaki, zlasti častniki, so nosili le suknjič ali kapo jugoslovanske vojne ali trgovske mor-

narice, nemalokdaj pa so si ustrezne epolette zapeli na ramenski del tuje uniforme (PM "SM" Piran, škatle Jugoslovanska kraljeva mornarica, Fotografije mornarjev, Fotografije oficirjev, Fotografije oficirjev drugih strok in podoficirjev). Zaradi takega nereda je leta 1926 izšel odlok o prepovedi nošenja uniform, ki bi bile enake uniformam kraljeve mornarice (Pomorski, 1926).

Na fotografijah Dušana Mayerja s potovanja ladje Nemanja leta 1936 (PM "SM" Piran, škatla Jugoslovanska vojna in trgovska mornarica med 2. svetovno vojno in pred 2. svetovno vojno) lahko vidimo, da ta uvedba ni bistveno pripomogla k urejanju oblačilnih navad med pomorščaki in k bolj enotnemu videzu ladijskih posadk. Pomorščaki so še vedno nosili posamezne dele tujih ali jugoslovanskih uniform. Pod sakojem so nekateri namesto srajce nosili majice z zadrgami ali pulije. S sakojem so nekateri nosili tudi civilne hlače, na sliki pa lahko vidimo tudi prvega častnika krova, ki se je na ladji slikal v suknjiču, hlačah in s kapo jugoslovanske uniforme, obut pa je bil v copate (sl. 20).

Tudi na ladji Nemanja so nekateri pomorščaki nosili dele tujih uniform. Ker je ladja plula proti Južni Ameriki, je verjetno, da so pomorščaki nosili tamkajšnje uniforme. Suknjiči teh uniform so imeli oficirski ovratnik in štiri enoredno razporejene gumbе. V višini prsi sta bila prišita dva žepa z dvojno gubo in poklopcem, v višini bokov pa dva našita žepa brez poklopca. Nekateri častniki so imeli na ramenih pripete epolette. Suknjiče so nekateri nosili popolnoma zapete, popolnoma odpete, ali pa so si pustili odpet le zgornji gumb, navadno tedaj, ko so imeli pod suknjičem srajco in kravato (sl. 19) (PM "SM" Piran, škatla Jugoslovanska vojna in trgovska mornarica med 2. svetovno vojno in pred 2. svetovno vojno).

Pri delu so tudi na ladji Nemanja razen prej omenjenih oblačil nosili trliše ter stara civilna oblačila. V toplejših krajih so, sodeč po fotografijah, občasno nosili le hlače in spodnje majice. Nekateri častniki in mornarji so imeli na glavah kape jugoslovanske uniforme, drugi so bili gologlavi, tretji pa so nosili civilna pokrivala, na primer kape s ščitkom ali brez njega, berete ali volnene kape.

Oblačila, ki so jih pomorščaki nosili na kopnem, so bila lepša, čistejša in bolj ohranjena. Zlasti nekateri častniki so si oblekli tudi boljša civilna oblačila, na primer hlače, suknjič in telovnik iz enakega blaga, belo srajco in kravato. Nekateri so si čeznje oblekli trenčkot iz hubertusa in si naredili klobuk (sl. 20) (PM "SM" Piran, zapuščina Dušana Mayerja).

Kuharji so pri delu nosili civilna oblačila, čez ta pa so si zavezali bel predpasnik z gornjim delom ali brez njega. Na glavah so imeli bele kuharske čepice (PM "SM" Piran, fotografije Dušana Ivančiča).

Leta 1937 je skušala vlada ponovno uvesti več reda pri nošenju uniform, zato je tega leta izdala Pravilnik o

modrega kamgarna, bela pa iz belega platna. Emblem na kapi je imel z zlato nitjo izvezeni dve lipovi veji in sidro v sredini. Pravilnik je dovoljeval ladijskim družbam, da v preostali prostor izvezejo inicialke imena ali simbol družbe, vendar slednjih pomorščaki pri veliki večini družb niso imeli. Posebne označbe na emblemih so imele običajno le večje ladijske družbe. Pomorščaki, ki so pluli na ladjah Jugoslovanskega Lloydja, so imeli na emblemu sidro, ob njem po črki JL (sl. 18).

Sakò, ki je bil predpisan za častnike jugoslovanske trgovske mornarice, je moral biti sešit iz sukna, kamgarna ali volnene tkanine temno modre barve in podložen s temno modro ali črno podlogo. Moral je biti

Sl. 19: Častniki trgovske mornarice na ladji Trepča v delovnih oblačilih med letoma 1935 in 1938 (Foto: Dušan Ivančič) (PM "SM" Piran).

Fig. 19: Officers of the merchant navy ship Trepča in their working clothes during 1935 and 1938 (Photo: Dušan Ivančič).

uniformiranju osebja na trgovskih ladjah in jahtah (Pravilnik, 1937). Ta je prepovedoval nošenje le posameznih delov uniform. Nošenje uniforme ni bilo obvezno, vendar so jo morali pomorščaki, ki so jo imeli, nositi po predpisu. Morala je biti popolna in čista. Pravilnik ni dovoljeval nošenja temnih hlač z belo bluzo, dovoljeval pa je nošenje svetlih hlač z modrim sakojem. Običajno pa so se nosile bele hlače z belo bluzo ter temne hlače z modrim sakojem. Hlačam ustrezna je morala biti tudi barva čevljev. Pravilnik je predpisoval uniforme komandanta, častnikov, zdravnika, radiotelegrafista, komisarja, kadetov, pripravnikov stroja, vodje mornarjev, vodje kurjačev in mornarjev. Za ostale je lahko uniformo predpisal ladjar.

Uniforme trgovske mornarice Kraljevine Jugoslavije

Predpisane uniforme so bile podobne uniformam vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije, vendar je bil Pravilnik o uniformiranju osebja na trgovskih ladjah pri opisu posameznih delov uniform precej manj natančen kot predpisi o uniformah vojne mornarice. Nekateri kosi uniforme, kot na primer mornarska bluza in volnena majica, v njem sploh niso bili opisani.

Kapitani, častniki, kadetje in pripravniki stroja so lahko nosili častniško kapo, sakó, belo bluzo, telovnik, hlače in plašč. Kapa je morala imeti ščitek, nad njim pa 4 cm širok črn trak s vtkanimi lipovimi listi. Nad ščitkom je imela tudi 1 cm debelo vrvico, ki je bila na obeh koncih pritrjena s pozlačenim gumbom. Vrvica na kapitanovi kapi je bila zlate barve, vsi ostali pa so imeli na kapah črno svileno vrvico. Ščitek na kapi je moral bil iz črnega lakiranega usnja, ščitek na kapitanovi kapi pa še obrobljen z zlatim trakom. Zimska kapa je bila iz

Sl. 20: Častniki na tovorni ladji Nemanja leta 1936 v prazničnih oblačilih. Prvi nosi suknjič tuje uniforme, drugi suknjič prvega častnika krova jugoslovanske trgovske mornarice, ostala dva pa suknjiča civilne obleke (PM "SM" Piran).

Fig. 20: Officers in their festive clothing on board Nemanja, a merchant navy ship, in 1936. The first officer is wearing a jacket of a foreign uniform, the second a jacket of the first deck officer of the Yugoslav merchant navy, while the other two are clad in jackets of their civilian clothes.

**Sl. 21: Del posadke na tovorni ladji v delovnih oblekah.
Fig. 21: Some members of the crew in their working
clothes on board a merchant ship (PM "SM" Piran).**

preprostega kroja s po enim žepom s poklopcem na bokih. Imeti je moral ovratnik z zavihki in 8 dvoredno razporejenih gumbov. Zapenjal se je s tremi gumbi na desni strani. Zgornji gumb je moral ostati odpet. Predpis je določal, da se mora suknjič nositi zapet. Na rokavih je bil prostor za rokavne čine, na obeh straneh ovratnika pa sta bili z zlato nitjo izvezeni 4 cm veliki sidri.

Poletna častniška bluza je morala biti bela. Imeti je morala po dva žepa s poklopcem na prsih in na bokih ter 4-6 cm visok oficirski ovratnik, ki se je zapenjal z dvema ali tremi zaponkami. Bluza se je zapenjala s petimi pozlačenimi enoredno razporejenimi gumbi. Na ramenih je bil prostor za epolete.

Telovnik je moral biti iz enakega blaga kot sakó z bolj ali manj globokim izrezom in enoredno razporejenimi manjšimi pozlačenimi gumbi. Imel je lahko 2-4 majhne žepe s paspulo.

Hlače so morale biti iz enakega blaga kot sakó ali bluza in običajnega kroja. Plašč je bil praviloma iz temno modrega sukna, podložen s svilo, satenom ali celo s krznom. Spredaj je imel 12 dvoredno razporejenih gumbov. Moral je imeti ovratnik iz temno modrega žameta. Na robovih ovratnika sta morala biti z zlato nitjo izvezena sidra. Na prednji strani sta morala biti še dva globoka žepa. Na zadnji strani je moral imeti plašč dve gubi, ki sta segali od ovratnika do spodnjega roba, na spodnjem delu pa 37-47 cm visok razporek, ki se je na eni strani zapenjal s štirimi majhnimi pozlačenimi gumbi. Na zadnji strani sta bila tudi dva navidezna žepa s po enim majhnim zlatim gumbom.

Strojniki so lahko pri delu namesto bele bluze in sakója nosili primerno oblačilo kaki barve.

Uniforma **vodje mornarjev in vodje kurjačev** je vsebovala kapo, sakó, telovnik, hlače in plašč. Kapa je bila podobna častniški. Sešita je bila iz temno modrega sukna in je imela usnjen ščitek. Okoli oboda je imela ovit gladek svilen trak, nad ščitkom pa je moral biti tanjši

usnjen trak, ki je bil na obeh straneh zapet s posrebrenima gumboma. Na kokardi kape so bili s srebrno nitjo izvezeni sidro in lipovi vejici. Sakó, telovnik in plašč so bili podobni častniškim. Od slednjih so jih ločevali le gumbi, ki so bili posrebreni. Tudi sidra na ovratnikih so bila posrebrena.

Mornarji so nosili mornarsko kapo, majico, mornarsko bluzo, temno moder volnen pulover, hlače in kratek plašč. Kapa je morala biti iz temno modrega sukna. Okoli oboda je morala imeti prišit trak z imenom ladje ali ladijske družbe. Mornarska bluza, hlače in kratek zimski plašč s posrebrenimi gumbi so morali biti iz temno modrega sukna. Pozimi so mornarji nosili tudi temno moder volnen pulover, ki je moral imeti na prsnem delu izvezeno rdeče sidro z inicialkami ali znakom ladijske družbe.

Ostali deli pomorščakove uniforme so bili še bela platnena srajca, bel ovratnik, kravata iz črne svile ali atlasa, ki so jo zavezovali na dolgo ali kratko, usnjene ali bele bombažne rokavice, črni visoki ali nizki in beli poletni čevlji. K črnim čevljem so sodile črne nogavice, k belim pa bele. Gumbi so morali biti pozlačeni ali posrebreni z vtisnjenim sidrom. Ob sidro so ladjarji lahko dodali inicialke ali znak ladijske družbe.

Na spodnjem delu rokavov je bil prostor za oznake položaja. Kapitan, častniki krova, zdravnik in radiografisti so nosili trakove na črni suknjeni podlagi, častniki stroja na rdeči podlagi, komisarji pa na sivi podlagi. Kapitani in častniki krova so nosili, glede na svoj položaj, 1 do 4 zlate trakove s heliosovim očesom, upravitelji in častniki stroja enega do 4 zlate trakove s štirikotnim znakom, radiotelegrafisti 1. klase so imeli dva valovita zlata trakova, komisar dva ravna zlata trakova, zdravnik pa 2-3 zlate trakove, preko katerih je bila prišita eksulapova palica. Kadeti oziroma pripravniki stroja so nosili 5 cm širok zlat trak na črni oziroma rdeči podlagi (Pravilnik, 1937).

Vendar pa tudi nov pravilnik ni bistveno zmanjšal neenotnosti v načinu oblačenja na tovornih ladjah. Preprečil je kvečjemu nepravilno nošenje domačih uniform. V večji meri so ga upoštevali le na nekaterih potniških ladjah.

Šele po pričetku 2. svetovne vojne so postale uniforme tudi na tovornih ladjah bolj razširjene. Tedaj so si jih pomorščaki lažje kupili, saj se je njihov gmotni položaj zaradi zvišanja plač znatno izboljšal. Hkrati je postala uniforma zaradi vojnega stanja pomembnejša. Z njo so lahko pokazali svojo nacionalno pripadnost. Ker so ladje plule večinoma proti Južni Ameriki, Afriki in Aziji, so na ladjah nosili pretežno poletne uniforme, zimske pa so najpogosteje nosili v severni Evropi in Angliji.

Pomorščaki, ki so pluli na ladjah dolge plovbe, so še zlasti potem, ko so se njihove ladje vključile v zavezniške konvoje, začeli nositi angleške vojaške mornariške uniforme - battledress. Omenjena uniforma se je

med vojno internacionalizirala in postala zelo razširjena zimska oficirska mornariška uniforma. Pomorščaki so nosili temno modre uniforme, medtem ko so bile na kopnem razširjene podobne uniforme kaki barve. Battledress je imel kratak in v pasu stisnjen suknjič. Spredaj se je zapenjal s tremi vidnimi zlatimi gumbi ali s prekritimi gumbi, v pasu pa z manjšim črnim gumbom ali z zaponko. Suknjič je imel na prsih po en žep s poklopcem, ki se je zapenjal z zlatim ali skritim črnim gumbom. Na ramenih so častniki nosili epolete. K uniformi so sodile hlače iz enakega blaga. Pod suknjičem so častniki nosili belo srajco in kravato, na glavi pa kapo jugoslovanske trgovske mornarice. Na jugoslovanskih ladjah, ki so odpovedale poslušnost kralju in se priključile partizanski vojski, so si pomorščaki na zgornji del kokarde prišili rdečo petokrako zvezdo. Člani nižje posadke, ki so prav tako nosili battledress, so si na glavo poveznili titovke.¹ Pomorščaki, ki so nosili battledress, so menili, da je to oblačilo praktično in, ker je kratko, uporabno zlasti pri delu, drugi pa so menili, da je kratak suknjič v mrzlih krajih prehladen, in so raje nosili suknjiče drugih uniform, tudi jugoslovanske, ki so bili nekoliko daljši. Na ladjah, ki so plule v konvojih, so pomorščaki v mrzlih dneh nosili tudi volnene kape in šale različnih barv, ki so jim jih pletle Kanadčanke, da bi pomagale zavezniški mornarici.

Skrb za oblačila in osebna higiena

Običajno so si pomorščaki radi oblekli uniformo. Z njo so se ponašali na kopnem, še posebno pred ženskami. Menili so, da jih ženske zaradi uniforme bolj cenijo. Zorko Tavčar je rad pripovedoval, da so imele ženske fante v mornariških uniformah posebno rade: "Ženske so doma in v tujini padale na uniforme, zlasti na plave uniforme z zlatimi našitki, in marsikateri je bilo kasneje žal, da se je zacopala v to zlato." V številnih pristaniščih so imeli pomorščaki z uniformami tudi prost vstop v hotele. Vendar pa vsi le niso radi nosili uniform. Nekaterim se je zdelo, da jih uniforma preveč utesnjuje. V njej se niso počutili udobno in sproščeno. Drugim se je zdelo, da v njej med civilisti preveč izstopajo, saj niso hoteli vzbujati pozornosti. Eden takih je bil častnik trgovske mornarice Vladimir Štolfa. Njegova sestra, upokojena učiteljica Vida Štolfa, se spominja, da tudi on z uniformo ni želel vzbujati pozornosti. Čeprav ga je sestrična v Ljubljani prosila, naj si nadene mornariško uniformo in jo spremlja na promenadi, njeni želji ni hotel ugoditi. Obvezno nošenje uniforme je bil tudi eden izmed vzrokov, da je opustil služenje na potniških

ladjah in se vkrcal na tovorno ladjo. Po njegovem mnenju so bile zahteve ladjarjev po urejenosti na potniških ladjah prestroge. V pismu, ki ga je sestri Vidi poslal s potovanj s potniškim parnikom Kraljica Marija, lahko preberemo: "Življenje samo na tej ladji se mi pa nič kaj preveč ne dopade. Mnogo bolje je na tovornih ladjah. Tam je vsaj bolj svobodno, tukaj pa te povsod pazijo, kako se obnašaš in kako si oblečen ter še mnogo podobnih sitnosti" (Pismo, Dubrovnik, 1. 8. 1937).

Pri zunanjem videzu pomorščakov je bila pomembna tudi pričeska. V obdobju po 1. svetovni vojni je bila moda dolgih zalizkov ter najrazličnejših brad in dolgih, zavitih brkov že preteklost. Pomorščaki z dolgimi bradami so bili redki. Nosili so se kratki ravno ali navzgor pristriženi brki, večina pomorščakov pa je bila brez njih. Pomorščaki trgovske mornarice so nosili tudi kratke, nazaj ali na stran počesane lase.

Ob prihodu na ladjo so pomorščaki s seboj prinesli najnujnejša oblačila, obutev in perilo. To je določal tudi "Pravilnik o prehrani i stanovanju posade i uredjenju zdravstvene službe na pomorskim brodovima Kraljevine Jugoslavije" leta 1936 (Pravilnik, 1938). Pomorščaki so svojo osebno prtljago najpogosteje prinesli v velikih kovinskih ali lesenih potovalnih kovčkih, redkeje v težkih lesenih kovčkih, ki so jih v obdobju med obema svetovnima vojnama vedno redkeje uporabljali. Manj premožni so svojo revno prtljago prinesli v potovalnih vrečah. Kovčke in zlasti skrinje so v času službovanja v mornarici mnogi uporabljali tudi za shranjevanje oblačil. Svoje mesto so imeli ob posteljah ali pod posteljami v kabinah oziroma spalnicah. Sicer pa so oblačila shranjevali tudi v omarah. Mornarji, krmarji, kurjači in premogarji so imeli na trgovskih ladjah ob svojih posteljah tudi ozke visoke omare za shranjevanje oblačil. Častniki pa so imeli prostor za oblačila tudi v predalih pod posteljami. Ti so imeli razen slednjih tudi večjo omaro za shranjevanje oblačil, na vratih pa je bil navadno obešalnik za plašče in suknjiče (Pravilnik, 1938).

Pomorščaki so morali skrbeti za lastno higieno in čistočo. Zlasti člani nižje posadke so morali sami skrbeti tudi za pranje in čiščenje oblačil, posteljnine, obutve in druge dodatne opreme. Najmanj enkrat tedensko, če je bilo vreme ugodno, so morali prezračiti posteljnino, oblačila, obutev in ostale predmete, ki so bili v spalnici. Nekateri ladje so imele urejene pralnice, na drugih pa so umivalnice uredili in opremili tako, da so pomorščaki v njih lahko v prostem času prali. Pravilnik iz leta 1936 je določal, da morajo pomorščaki perilo menjati najmanj vsakih 8 dni, po potrebi in kapitanovem naročilu

¹ V Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" Piran je shranjen "battledress" častnika trgovske mornarice Baldomirja Podgornika in kapa častnika trgovske mornarice z rdečo zvezdo Branimirja Velkaverha. O oblačenju v času vojne pa pričajo tudi fotografije, hranjene v Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" Piran.

vodo štedili, zato so jo zapirali in marisikdaj voda iz pip ni tekla, zato so si tudi častniki, ki so imeli v svojih kabinah umivalnike, vodo za umivanje nosili v kabine v vrčih.

Tudi častniki so morali pogosto sami skrbeti za čistočo oblačil. Za čiščenje uniform je bilo s strani ladijske družbe poskrbljeno le na nekaterih potniških ladjah, tudi na ladji Kraljica Marija, na katero se je leta 1938 v Splitu ponovno vkrcal Vladimir Štolfa. Ker je ladja zaradi popravil in urejanja stala v pristanišču, posadki ni bilo treba nositi uniform, vendar pa so morali v tem času častniki sami plačevati pranje in zanj tudi sami poskrbeti (Pismo Vladimirja Štolfa sestri Vidi, Split, 9. 2. 1938).

ZAKLJUČEK

Po drugi svetovni vojni so pomorščaki v novi državi dobili tudi nove uniforme. Te so bile času primerno modernejše in predvsem bolj praktične, še vedno pa so se zgledovale po tujih uniformah. Zlasti svečane uniforme vojne mornarice so postale preprostejše. Garderoba častnikov ni več vsebovala redingota, paradnih epolet z resicami, dvorogeljnika, sablje in bodeža ter večerne uniforme, mornarji vojne mornarice pa so okoli leta 1980 dobili vetrovke namesto dolamice. Novim razmeram se je prilagodilo tudi označevanje činov in strok ter označbe vojne ali trgovske mornarice. Toda čeprav je tudi naša nova slovenska mornarica po osamosvojitvi posodobila stare uniforme, je mornariška uniforma ostala do danes zvesta nekaterim tradicionalnim značilnostim mornariških uniform in je ohranila nekatere značilnosti stare mornarice. Tako lahko še danes vidimo častnike vojne in trgovske mornarice v modrih mornariških suknjičih z dvorednim zapenjanjem in s častniškimi kapami s ščitkom (šapkami). Tudi poletna svečana častniška uniforma vojne mornarice je še danes bela, vendar se je spremenil kroj suknjiča, ki je postal bolj podoben zimskemu. Sodobnejša je postala bojna uniforma, pri kateri so se uveljavile vetrovke in hlače s snemljivo podlogo. Izginila pa sta mornariška bluza in mornariški ovratnik.

Sl. 22: Mornar na tovorni ladji Trepča med letoma 1935 in 1938 (PM "SM" Piran).

Fig. 22: Sailor on board Trepča, a merchant navy ship, during 1935 and 1938.

pa še pogosteje. Moštvo je moralo pravočasno napovedati ali potrditi pranje perila, komandant pa jim je moral v ta namen priskrbeti potrebno količino vode. Ker pa pogosto v umivalnicah ni bilo tople vode, so jo pomorščaki nemalokdaj prinesli iz strojev, saj je bila tam voda bolj topla. Čeprav ta voda ni bila najbolj čista, so jo uporabljali tudi za umivanje. Sicer pa so s sladko

UNIFORMS AND OTHER CLOTHING WORN BY SEAMEN ABOARD YUGOSLAV SHIPS
DURING THE TWO GREAT WARS

Bogdana MARINAC

Maritime Museum "Sergej Mašera" Piran, SI-6330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3

SUMMARY

Clothing culture of the seamen serving in the Navy of the Kingdom of Yugoslavia was fairly rich and diverse. As far as the manner of clothing itself was concerned, however, there were some great differences between those who joined the Navy and those employed by the Merchant Navy. While Navy servicemen were obliged to wear uniforms under strict rules, the obligatory uniforms in the Merchant Navy, particularly on cargo vessels, were sooner an exception than the rule, and the regulations themselves were not as accurate and strict as well.

The book of regulations regarding the wear of uniforms on board the ships belonging to the Kingdom of Yugoslavia was published as late as 1937, although a number of some brief rules that attempted to prevent irregular wear of uniforms had been issued prior to this book. Namely, the Merchant Navy seamen were able to move aboard their ships more or less freely. They wore very diverse civil clothing and parts of domestic or foreign uniforms, often at the same time. Uniforms were obligatory only on board some passenger ships, where uniform played, due to the presence of passengers, a more important role.

In the Navy, the first book of regulations on clothing had been issued much earlier - in 1924. The uniforms prescribed in this book were very similar to those worn by men of the Austro-Hungarian Navy, on which they were in fact modelled. Creators of the Austro-Hungarian uniforms in turn attempted to copy those of the British. So it was the Yugoslav seamen, too, who wore blue uniforms in winter and white in summer. The decree issued in 1924 for officers stipulate solemn, festive, daily and summer uniforms. The solemn line-up-uniform differed from those worn otherwise. The officers' wardrobe had to include a lounge jacket, redingote, double-breasted winter overcoat, cape, mackintosh, white summer shirt with officer collar, and special rain clothing. Apart from peaked cap, the officers also wore two-pronged cap, which was beside epaulettes, sash and sword or dagger a compulsory item of the uniform worn during parades. Non-commissioned officers and sailors wore winter and summer T-shirt, winter, summer and working shirt and trousers, sailor collar and sailor cap, less often a straw hat, while in winter they wore a longish blue jacket called paletot.

The new book of regulations issued in 1936 was more accurate. The new uniforms were a little more up-to-date and of a more international appearance, for this time their designers decided to model them more or less on the British attire of this kind. For officers, a whole array of clothing was prescribed, although not all of these items were available at all times. They had to buy themselves official clothing, while unofficial clothing was not compulsory. Every occasion demanded a different uniform. Official officers' uniform was divided into summer and winter uniforms, while these two were divided into ordinary official uniform, parade line-up uniform, parade out-of-line uniform, and evening uniform with evening jacket. The non-commissioned officers included staff sergeants, sergeants and corporals. The uniform worn by staff sergeants looked more like officers' uniform, while that worn by sergeants and corporals was similar to those worn by sailors and lance corporals. The latter wore winter or summer sailor cap, winter, summer and working shirt and trousers, sailor collar, sailor T-shirt and other pieces of clothing.

Key words: seamen, Yugoslav Royal Navy, culture of clothing, uniforms

INFORMATORJI

Jože Pretnar, rojen l. 1912 v Pulju, Pomorska vojna akademija v Dubrovniku, kapetan bojne ladje, vojna mornarica Kraljevine Jugoslavije.

Bojan Marok, rojen l. 1910 v Ljubljani, Pomorska vojna akademija v Dubrovniku, kapetan korvete, vojna mornarica Kraljevine Jugoslavije, umrl leta 1997.

Dušan Ivancič, rojen l. 1910 v Kanalu ob Soči, Brodarska podčastniška šola v Šibeniku, radiotelegrafist, trgovska

mornarica Kraljevine Jugoslavije, umrl leta 1995.

Zorko Tavčar, rojen leta 1910 v Dutovljah, Pomorska trgovska akademija v Kotorju, poročniški izpit, II. častnik krova, trgovska mornarica Kraljevine Jugoslavije, umrl leta 1996.

Branimir Velkaverh, rojen 1910 v Trbovljah, Pomorska trgovska akademija v Bakru, poročniški in kapitanski izpit, I. častnik krova, trgovska mornarica Kraljevine Jugoslavije, umrl l. 1990.

Marcel Blažina, rojen l. 1922 v Sesljanu, Šola za hidro-

foniste v La Spezii, radiofonist, italijanska vojna mornarica, mornarica NOV.

Vida Štolfa, rojena l. 1902 v Divači, licej v Trstu, učiteljica, sestra Vladimirja Štolfa, rojenega l. 1904 v Divači, Pomorska trgovska akademija Kotor, 1. častnik krova, trgovska mornarica Kraljevine Jugoslavije, umrl leta 1956.

Albert Klun, mornarica NOB.

Josip Toič, rojen 8. 11. 1912 na Lošinj, italijanska osnovna šola, izpit za strojnike v Benetkah, Strojna šola mornarice v Pulju, mornar, vodja stroja, italijanska vojna in trgovska mornarica.

VIRI IN LITERATURA

Adjustierung und Ausrüstung der zum Stabe nicht gehörigen Gagisten und der Mannschaft (plakat), Arhiv PM "SM" Piran.

Adjustierung und Ausrüstung des Stabes (plakat), Arhiv PM "SM" Piran.

Baš, A. (1970): Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. Stoletju. Ljubljana.

Dvesto let mornariških uniform na Jadranu (1987). Piran, Pokrajinski muzej Maribor, Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran.

Furlan, M., Bjeloš, H. (1991): Yugoslavia army insignia & decorations 1918-1990. Toronto. Militaria House.

Horvat, M., Zimmerman, H. (1995): Österreich maritim, Die frühen Jahre, Verlag Österreich.

Martinec, B. K. (1923): Život na bojnom brodu. Jadranska straža 8/'23. Split, Jadranska straža, 12-13.

Mollo, A., McGregor, M. (1975): Marine-und Luftwaffen-Uniformen des 2. Weltkriegs in Farbe. München, Wilhelm Heyne Verlag.

Odjeća naše kraljevske mornarice (1938). Jadranska straža 1/'38. Split, Jadranska straža, 38-39.

PAR - Poviesni arhiv Rijeka, PO 13, Generalna direkcija trgovačke mornarice, škatle 28, 29, 48, 49, 50, 179.

Petrarka, J. A. (1925): Na ratnom brodu. Život mornara od jutra do večera. Jadranska straža 11/'25. Split, Jadranska straža, 289-291.

PM "SM" Piran: Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran, arhiv in fototeka slovenskih pomorščakov v vojni in trgovski mornarici Kraljevine Jugoslavije in Avstro-Ogrske monarhije.

Pisma Vladimirja Štolfa sestri in očetu. Originale hrani Vida Štolfa v Sežani.

Pomorska enciklopedija 7, Santi-Vž (1969). Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, str. 676.

Pomorski godišnjak (1926). Beograd, ministarstvo saobraćaja Kraljevine SHS, 258.

Pomorski godišnjak (1936). Beograd, Ministarstvo saobraćaja Kraljevine Jugoslavije, 424.

Pravilnik o ishrani i stanovanju posade i uredenju zdravstvene službe na pomorskim brodovima Kraljevine Jugoslavije (1938). Službene novine 131/'38, Beograd, 762-766.

Pravilnik o uniformiranju osoblja na pomorsko-trgovačkim brodovima i jahtama (1937). Narodne novine 113/'37. Beograd, 1-2.

Steinböck, E., Baumgartner, L. (1984): Die Uniformen der k.k. österreichischen und k.u.k. österreichisch-ungarischen Kriegsmarine. Graz, H. Weishaupt Verlag.

Terčon, N. (1991): Leto dni med gojenci pomorske letalske šole. Iz dnevnika Paulina Zuleta 1929/1930. Annales 1/'91. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 179-186.

Uredba o odeći mornarice (1924). Službeni vojni list za 1924. godinu. Beograd, 455-486.

Uredba o odeći mornarice (1936). Službeni vojni list za 1936. Godinu. Beograd, 1520-1542.

Vrišer, S. (1978): Uniforme v zgodovini. Slovenija in sosednje dežele. Ljubljana, Partizanska knjiga.

Vrišer, S. (1983): Uniforme v zgodovini II. Maribor, Pokrajinski muzej Maribor.

Vrišer, S. (1991): Uniforme v zgodovini II. Civilne uniforme na Slovenskem. Ljubljana, Založba Park.

Zule P. (1930): Dnevnik 1 (rokopis). Arhiv PM "SM" Piran, škatla Jugoslovanska kraljeva mornarica - Hidroletalstvo.